

важливе при дослідженні протоінституційних ідей у спадщині української економічної думки.

Цивілізаційний підхід є корисним як загальнонауковий метод пізнання та складовий елемент сучасної парадигми постіндустріального суспільства. Ретроспективне використання цивілізаційного підходу збагачує аналіз господарських систем минулого, оскільки розглядає розвиток інституційної структури господарства у площині цивілізаційних цінностей.

Отже, нові методологічні підходи сучасного інституціоналізму розширюють можливості історико-економічної науки для онтологічного й гносеологічного аналізу еволюції економічної думки України.

Дослідження історії економічної думки України з методологічних позицій інституціоналізму мають не тільки теоретичний інтерес, але й практичне значення для створення ефективної економічної системи в Україні.

***Вітер Ірина Ігорівна**, к.е.н., доцент, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*

КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. трансформація світової системи міжнародних економічних відносин відбувається передусім під впливом глобальних тенденцій. Глобалізація як зростання взаємовпливу та взаємозалежності між країнами світу, переплетення їх економік стала основним мегатрендом світового розвитку. Внаслідок глобалізації та інтеграції, інтенсивних процесів глобальних трансформацій у рамках глобального капіталізму нині формується новий соціально-економічний устрій, суспільний лад, нова світова мегасистема – система глобального імперіалізму, неоімперіалізму, або світосистема глобалізму – з його викликами та загрозами [1].

Природно, що сучасні концепції економічного розвитку відображають ці глобальні тенденції, а також містять можливі шляхи вирішення глобальних проблем, що постають перед людством. Більше того, з кінця ХХ ст. намітилась тенденція все більшого зміщення уваги вчених, дослідників у навіть політиків з окремих проблем на загальніші процеси глобалізації та глобалізму. Глобальна проблематика привела до зміни поглядів на концепції економічного розвитку, проблеми почали досліджуватися комплексно. Виникла молода наука глобалістика, яка вивчає сутність, закони й тенденції глобалізації.

На сьогодні існують різні підходи до періодизації глобалістики (зазвичай вчені виділяють три або чотири етапи в її становленні) та її предмету. Тут думка науковців розділилась з самого початку, чітко окреслились межі двох основних підходів – вузького та широкого. При *вузькому підході* предметом глобалістики виступають актуальні глобальні проблеми, а завданням глобалістики є дослідження цих проблем і пошук шляхів їх вирішення. Найяскравішими представниками цього підходу були експерти Римського клубу, які зосередились на вирішенні глобальних проблем. Відповідно була введена до наукового апарату і категорія «глобальні рішення», під якою стали розуміти узгоджені, всеохоплюючі й одночасні спроби вирішити якомога більше глобальних проблем або намітити шляхи їх вирішення та ефективнішу стратегію. Недоліком цього підходу було те, що кожна глобальна проблема вивчалась окремо: екологія – екологами, економіка – економістами, соціологія – соціологами. Серйозного наукового взаємозв'язку глобальних проблем, їхньої єдності, «контактних зон» між ними не було. Тому не було і глобалістики як науки в повному розумінні цього слова.

Формування сучасних парадигм глобалістики розпочалось у 80-х рр. ХХ ст., коли почав інтенсивно розвиватись *широкий підхід* до цієї науки, і до середини 90-х рр. ХХ ст. склалися основні теоретичні засади такого підходу. Широкий підхід визначає предмет глобалістики як цілісність світобуття, що створюється, глобалізацію у всіх її виявах, глобальний розвиток людства; завданням глобалістики в цьому випадку виступає дослідження закономірностей і тенденцій такого розвитку.

Зазначимо, що ширше поле досліджень приводить до значно меншої єдності в позиціях і підходах сучасних учених. Основними концепціями, що активно задіяні в сучасній глобалістиці для адекватної роботи з її предметом, виступають:

1. *Концепції індустріального і постіндустріального суспільства* (Р. Арон, А. Турен, Д. Белл, Дж.К. Гелбрейт, О. Тоффлер), що дають анатомію соціальної структури, економічних інститутів і культурних цінностей, описують їх функції та «механізми» цілепокладання.
2. *Теорія «суспільства ризику»* (У. Бек, Е. Гідденс, Н. Луман), яка пропонує аналізувати буття сучасних суспільств через екологічні, технічні, політичні, економічні ризики й виклики і прагне виробляти рецептуру щодо їх подолання або мінімізації.
3. *Соціосинергетика* (І. Пригожин, Г. Малинецький, Л. Лесков та ін.), яка виходить з того, що світ – це відкрита й нестабільна система, а в її розвитку роль випадковості фундаментальніша, ніж роль необхідності.
4. *«Світ-системна парадигма»* (А.Г. Франк, Ф. Бродель, І. Уоллерстайн, С. Амін та ін.) з її поняттям «світ-економіки».
5. *Структурно-функціональний підхід*, запропонований американським соціологом Т. Парсонсом, який передбачає входження до соціальної структури сучасного світу а) доіндустріальних суспільств з двома «еволюційними універсаліями» – статусною стратифікацією та культурною легітимацією через письмову традицію; б) індустріальних або сучасних суспільств з чотирма універсаліями – бюрократичною організацією, грошима і ринком, єдиною правовою системою та демократичними об'єднаннями; в) постіндустріального суспільства з притаманними йому специфічними рисами.
6. *Екологічну антропологію*, основи якої розроблені Дж. Стюартом і Л. Уайтом, яка намагається виявити причинно-наслідкові зв'язки екологічної, соціальної і власне антропологічної криз, роблячи наголос на людині та її духовному (ментальному) світі.
7. *Універсальний еволюціонізм* (М.М. Мойсєєв, С. П. Капіца та ін.), який при аналізі соціоприродних процесів спирається на ідеї системного та еволюційного підходів, що дозволяє розглядати неживу, живу й соціальну матерії у фокусі єдиного універсального еволюційного процесу.
8. *Ноосферологічну концепцію*

В.І. Вернадського та його послідовників, згідно з якою розвиток біосфери не тільки увінчався появою тонкої сфери (оболонки), що охоплює поверхню Землі, – ноосфери, але саме нова якість (глобального) розуму має бути врівень соціально-політичним, екологічним та етичним викликам сьогодення і майбутнього [2].

Найдоцільнішим ми вважаємо цивілізаційний, або культурологічний підхід, у рамках якого предметом глобалістики є дослідження процесу глобалізації в його історичній динаміці – як становлення єдиного взаємопов'язаного світу через творчий діалог цивілізацій. У цьому розумінні однією з головних проблем глобалістики є розробка нової концепції діалогу цивілізацій як адекватної відповіді на глобальні виклики часу – етноконфесійні, геополітичні, геоекономічні, екологічні, моральні й культурні. По мірі того, як цивілізаційний підхід набуває поширення, ми можемо говорити про становлення в сучасній глобалістиці *цивілізаційної парадигми*, яка, на наш погляд, найкраще розкриває зміст суспільно-історичних процесів, характеризує особливості сучасної епохи, відповідає вимогам часу, а тому – є найбільш актуальною і перспективною.

Очевидно, що між поняттями глобалізації та цивілізації існує певний взаємозв'язок і взаємозалежність, особливо сьогодні, коли глобалізація виступає об'єктивною закономірністю постіндустріальної цивілізації (зазначимо, що ми розрізняємо глобалізацію як об'єктивний процес і глобалізм як руйнівну дію певних легальних і латентних структур, у першу чергу, глобальних корпорацій і так званих країн-глобалізаторів).

На сьогодні існують два, на перший погляд, діаметрально протилежні погляди на проблему взаємодії глобалізації і окремих цивілізацій. Згідно першого підходу, в ході глобалізації стираються географічні кордони соціальних цивілізаційних систем, а населення світу стає громадянами глобального суспільства. І дійсно, сьогодні ми спостерігаємо перехід від епохи національних суспільств і цивілізацій до епохи глобального надсуспільства. З іншого боку, глобалізація призводить до зіткнення цивілізацій через те, що сучасна парадигма розвитку є прийнятною лише для найрозвиненіших країн так званого «золотого мільярду». Більше того,

диференціація світової економіки як наслідок глобалізації виступає загрозою вимирання цілих цивілізацій. Але, насправді, між цими підходами немає протиріччя, тому що саме загроза уніфікації світу призводить до глобальних національних і релігійних конфліктів, виступає фактором світової нестабільності та можливою причиною зіткнення цивілізацій. Цей факт підтверджує необхідність урахування цивілізаційного фактору при дослідженні глобальних процесів, а отже – свідчить на користь цивілізаційного підходу.

Цікавою, на наш погляд, є класифікація підходів до вивчення глобального світу вітчизняного дослідника А.С. Філіпенка. На його думку, основу сучасного цивілізаційного знання становлять 5 відносно самостійних парадигм, сукупність яких дає можливість скласти більш-менш цілісне уявлення про генезис, структуру й динаміку сучасних цивілізаційних процесів: загально-історична; філософсько-антропологічна; соціокультурна; технологічна; економічна парадигма. При цьому ядром цивілізаційного підходу автор вважає філософсько-антропологічну парадигму [3, с. 38–40].

Теорії і підходи сучасної глобалістики знайшли своє відображення в концепціях і моделях економічного зростання. Так, різне ставлення до перспектив і наслідків економічного зростання відобразилось у таких концепціях, як: концепція нульового економічного зростання, концепція сталого економічного розвитку, концепція ноосферного розвитку, концепція інноваційного економічного зростання тощо.

Проаналізувавши сучасні концепції економічного розвитку, можемо зробити висновок, що в умовах формування світосистеми глобалізму, з появою нових викликів і загроз існуванню людства, вони (концепції) зазнають певної еволюції: змінюється їхня проблематика, дослідження стають ґрунтовнішими, наближенішими до життя, носять комплексніший характер – увагу вчених привертають не окремі, хай навіть глобальні, проблеми, а процеси глобалізації та глобалізму, взяті в цілому, майбутнє всього людства. І це закономірно: тільки на засадах єдності, взаєморозуміння, соціальної справедливості можливий подальший розвиток нашої цивілізації.

Література

1. Білорус О. Проблеми трансформації та модернізації транзитивних країн в умовах глобалізації / О. Білорус // Економічний часопис. – XXI. – 2007. – №7–8. – С. 3–8.
2. Муза Д.Е. Введение в глоба листику: Учебное пособие / Д.Е. Муза [текст]. – Донецк: ДонНТУ, 2010. – 240 с.
3. Филипенко А. С. Цивилизационные аспекты экономического развития // Теоретическая экономика. – 2013. – №5. – С. 38–47.

Хрустальова Вікторія Вікторівна, к.е.н., доцент

кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торгово-економічного університету

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ЯК КОНЦЕПЦІЯ НЕСКІНЧЕННОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Становлення та розвиток суспільства й економіки в цілому, окремих їх складових нерозривно пов'язані сьогодні з інституціональною концепцією розвитку. Інституціоналізм, як наукова течія синтетичного змісту, у своїй основі значно розширив предметну область досліджень економічної теорії, пропагуючи поглиблення знань про економічне питання на усіх його рівнях у динаміці.

Глибина і непередбачуваність глобальних потрясінь стали викликом економічній науці, яка не встигає за сучасним динамічним розвитком і осмислює новітні процеси і явища в системі усталених категорій і понять [1].

Головний ідейний принцип інституціональної парадигми – концепція нескінченної еволюції, що, за переконаннями інституціоналістів, необхідно застосовувати як до суспільства, так і до економіки, держави, ринку.

Інституційна теорія виникла і розвивалася як опозиційне вчення спочатку політичній економії, а потім «економіксу». Не випадково американський економіст Бен Селигмен охарактеризував старий інституціоналізм як «бунт проти формалізму» [2].